

Táncsics Mihály kiadatlan cikke a sajtószabadságról és a cenzuráról

1834 őszen Táncsics Mihály 106 oldalas kéziratot nyújtott át a Helytartótanács kebelében működő cenzúra és könyvvizsgáló hivatal egyik cenzorának, Nagy Antalnak, hogy a bűvös „admittitur”-t megszerezze. A kézirat címe: „Buda-Pesti levelek”, mottója: „A valóságos becsületes ember fő kötelességének tartja a jogot és igazságot védeni s terjeszteni.” A negyed ívrét alakú kézirat öt levélből áll. Az első levél (1—20. o.) a cenzuráról szól, a következő háromban pedig — egy képzelt unokaöccséhez írta, kinek nevelésével korán meghalt szülei őt bízták meg — az erkölcsi nevelés kérdéseivel foglalkozik. A második levél (21—36. o.) központi kérdése az igaz emberré való nevelés, miközben kifejti a jogról, erkölcstről, vallásról alkotott felfogását. A harmadikban (37—54. o.) a művelt embert jellemzi és az igazi műveltséget határozza meg. A negyedikben (66—78. o.) az ifjúság igazi életcélját a haza és az emberiség jólétének és boldogításának a szolgálatában jelöli meg. A társadalmi szerződés szellemében válaszolja röviden a társadalom kialakulását, s említi Rapp és Owen amerikai utópista szocialista kísérleteit. Végül az ötödik levélben (79—106. o.) Bölöni Farkas Sándor „Utazás Észak-Amerikában” c. könyvét ismerteti. Táncsics politikai nézetei szempontjából az első levél a legjelentősebb, ebből rajzolódnak ki legvilágosabban az 1830-as évek elején kialakult álláspontjának körvonalai.¹

Három évvel előbb jelent meg Táncsicsnak a magyar nyelvről írott munkája,² 1833-ban pedig „Magyar és német beszélgetések” című nyelvkönyve.³ Ez utóbbi már valóságos könyvsikernek számított, hisz 1834 nyarán a kiadó Heckenast már az újabb kinyomtatást tervezte.⁴ A könyv sikere, kelendősege ismertté tette nevét. Elérkezett tehát a kedvező pillanat — hisz egy ismert író szavára mindig jobban figyel a közönség —, amikor nyelvi tanulmányokba

¹ Táncsics kéziratát 1937-ben az Országos Levéltár helytartótanácsi irataiban megtalálta Szimonidesz Lajos és kisebb ismertetést írt róla a Népszava 1937. márc. 14-i számában, valamint a Magyar Hírlapban. Szimonidesz rövid ismertetései alapján foglalkozott a kézirattal Bölöni György „Hallja kend Táncsics” c. könyvében (Bpest, 1946. 81—84. o.) és Révész Mihály „Táncsics Mihály és kora” c. munkájában (Bpest, é. n. I. k. 59—61. o.). Ennek ellenére a „Magyarország története 1790—1849” c. egyetemi tankönyvben Táncsics e munkájáról éppúgy nincs említés, mint ahogy Táncsicsnak az 1830-as években kifejtett nézeteiről sem esett szó. Szimonidesz Lajos rövid ismertetése nem ad teljes képet Táncsicsnak a „Buda-Pesti levelek”-ben vallott nézeteiről és bizonyos fókig azt a látszatot kelti, mintha azok hasonlóak lennének az egy évtizeddel későbbiekkel.

² *Táncsics Mihály: A magyar nyelv.* Pest, 1831. 71 o.

³ *Táncsics Mihály: Magyar és német beszélgetések, s nyelvgyakorlások . . .* Pest, 1833. 128. o.

⁴ *Táncsics Mihály: Életpálya vagy emlék-iratok.* Pest, 1878. I. k. 93. o.

rejtegetett demokratikus nézetek helyett közvetlen politikai tárgyú írással lendíthet egyet a reformmozgalom nehezen induló szekerén.

Ugyanakkor meggyőződött arról is, hogy a magyar nyelv jogaiért folytatott évtizedes küzdelem és nyelvújítási harc jelentősége már másodlagos lett és helyébe a közvetlen politikai célkitűzések kerültek. „Célunk a boldogság — írta ebben az időben egy másik munkájában —, s annak elérésére legszükségesebb eszköz a nyelv.” „A nyelv főeszköz lévén célunkhoz. . . azon kell lennünk, hogy azzal mindenki bírjon, hogy az minél egyszerűbb, minél könnyebb s minél tökéletesebb legyen. Ha ki mindig az eszközzel kénytelen vesződni, az a célhoz ritkán, vagy sohasem jut. Ez nekünk szegény magyaroknak eddig még nyavalánk volt.”⁵ E sorokból nemcsak a nyelvmozgalom értékelése esendül ki, hanem az a felismerés is, hogy elérkezett az ideje annak, amikor már nem nyelvi kérdésekkel kell bibelődni — a fenti sorokat az Akadémiáról szóló bírálatban írta —, hanem a polgári átalakulás közvetlen kérdéseit kell megvitatni. Láttá, hogy az Akadémia nyelvi vitái már csupán záróakkordjai egy korábbi harenak, és helyébe új politikai céloknak kell lépniük.

Ez a felismerés tehát azt is jelentette Tánicsics számára, hogy neki is új területre kell lépnie írásaival, ha valóban részese akar lenni annak a küzdelemnek, melyre a nemzet legjobbjai is csak épp abban az időben kezdtek készülni. Szeme előtt, mint maga mondja, mindig az „igazság szeretete, nemzete jólléte, hazája boldogsága lebegett”. Elérkezett az alkalom arra, hogy tollát e magasztos célok szolgálatába állítsa. Azt pedig az események hozták magukkal, hogy első politikai vonatkozású írásának tárgya épp a sajtószabadság kérdése lett.

Tánicsics már a „Magyar és német beszélgetések” címmel írott nyelvkönyvét is a demokratikus eszmék elhíntetetésére próbálta felhasználni. Hogy a cenzúra figyelmét elkerülje, a köznapi élet leggyakoribb kifejezései közé rejtett el egész sor feudális társadalmi viszonyainkat bíráló mondatot. „Melyik országban van a legnagyobb szabadság?” — kérdezi könyvében. A válasz: „Magyarországon elég ingovány van.”⁶ „Miért nincsenek nálunk gyárak?” — hangzik egy másik kérdő mondata. „Ahol a tulajdon kevesek kezében van, nincs ott igazi boldogság.”⁷ „Most van talán a szabadság és felvilágosodás hajnala?”⁸ „Minél nagyobb a nemesek szabadsága, annál nagyobb a jobbágyok szolgasága.”⁹ És még tovább lehetne sorolni azokat a „nyelvtani példákat”, melyek feudális társadalmi rendszerünk félreérthetetlen kritikái. Az 1830. évi lengyel felkelésről is megemlékezett nyelvkönyvében, mondván, hogy ekkor a lengyelek „a külső cselszövény által, önmaguk egyenetlensége, leginkább pedig embertársaik természeti jogainak megtagadása miatt még nagyobb szolgaságba jutottak”.¹⁰

A könyv cenzora — Schmid György — talán csak épp belelapozgatott a könyvbe, gondolván, hogy egy nyelvtanban úgysem lehetnek az államra, vallásra vagy az erkölcsre nézve „veszedelmes” eszmék, s megadta az „imprimaturt”. Tánicsics demokrata abc-je különben is csak a könyv 34-ik oldalán

⁵ *Stánicsics Mihál*: Kritikai értekezések különös tekintettel a M. T. T. munkálataira. Kolozsvár, 1835. II. k. 47. o.

⁶ *Stánicsics Mihál*: Magyar és német beszélgetések . . . 34. o.

⁷ Uo. 35. o.

⁸ Uo. 36. o.

⁹ Uo. 37. o.

¹⁰ Uo. 84. o.

kezdődött. Egy évig sem volt használatban Tánsecsics munkája, amikor a hatóságok fülébe jutott tartalma, s azonnal elrendelték az elkobzását. Egymás után futottak a vidéki könyvvizsgálókhoz a rendeletek, hogy a könyvesboltokat azonnal vizsgálják meg és Tánsecsics könyvét rögtön kobozzák el. A gondatlan pesti cenzort pedig elmozdították állásából.¹¹ Ritkán fordulhatott elő a könyvvizsgáló hivatal történetében, hogy valaki cenzori engedéllyel kiadott könyvben, túljárva a cenzor eszén. „veszedelmes” nézeteket hirdessen. Mindenesetre túlságosan is elég ok volt arra, hogy Tánsecsics egyszersmindenkorra magára vonja a cenzorok haragját. Az eset Tánsecsichól is elkecsereedett váltott ki, hisz az ő szemével nézve elkobzott könyve csupa megcáfolhatatlan alapigazságot tartalmazott.

Ilyen előzmények után választotta következő munkája, a „Buda-Pesti levelek” első tanulmányául a cenzúra létjogosultságának vizsgálatát.

A Tánsecsicsot ért sérelem nem holmi egyéni ügy volt, hanem nemzeti sérelem, hisz a reformeszmék térhódításának, de az általános műveltség terjedésének is egyik legfőbb akadályát mindenki a cenzúra működésében látta. Ferenc császár abszolutizmusának egyetlen célja a francia forradalom óta oly erős megrázkódtatásokon keresztülment államszervezet és a pusztulásra megérett feudális rendszer fenntartása volt. A nyugalom biztosításának jel-szava mellett megszűnt az emberi méltóság és szabadságjogok legelemibb tisztelete, az állampolgároknak nevezett alattvalók minden mozgási szabadsága. Elvből gyanús volt minden alattvaló, különösen ha művelődni akart, de még inkább, ha gondolatainak közlése jutott eszébe. A „nyugalom” és „rend” fenntartását szolgálta a titkos rendőrség, melynek kíváncsisága előtt még a levéltitok sem volt szent, és a cenzúra, mely az új eszmék kialakulásának és terjedésnek megakadályozását végezte óriási munkával.¹²

A két szervezet között szoros volt az összefüggés, hisz az egész birodalom cenzúra-szervezetének az irányítása a bécsi rendőrminisztérium alá tartozott. A „Polizei Zensur Hofstelle” irányította a magyarországi könyvvizsgálatot, s a problematikus könyvek fölött véglegesen itt döntöttek, itt adták ki az engedélyezett és tiltott könyvek katalógusait, itt dolgozták ki a cenzorok utasításait. Mindez természetesen a Magyar Kancellária, illetve Helytartótanács közbeiktatásával történt. A végrehajtó szervezet Magyarországon a Helytartótanács kebelében működő „Officium Revisoratus Librorum” volt. Közvetlenül ez ügyelt fel a cenzorok munkájára, akik mindenütt tevékenykedtek, ahol felsőbb iskola vagy nyomda működött. A cenzorok kötelessége a nyomdákra, litográfiákra, rézmetsző műhelyekre és könyvkereskedésekre felügyelni; a kéziratokat végigolvasni, a rézmetszeteket, képeket, mappákat megnézni és az utasításoknak megfelelően elbírálni. A „status publicus”-t érintő kéziratok — történelem, törvénykezés, statisztika — vizsgálata nem tartozott a cenzorok hatáskörébe. Ezeket a Helytartótanácsához küldték fel, ahonnan a Kancellárián keresztül a bécsi rendőrminisztériumba kerültek döntés végett.

A szervezet feladata volt, hogy a „szellemi mérgezés” legveszedelmesebb eszközét, a széles tömegek számára is hozzáférhető nyomtatott betűt, a könyvet és újságot tartsa felügyelete alatt. Így akarták elérni, hogy egyik ember ne

¹¹ *Tánsecsics M.*: Életpálya . . . 93—94. o. A könyv elkobzására vonatkozó legfontosabb iratok: O. L. (Országos Levéltár) M. Kanc. lt. (Magyar Kancelláriai levéltár) Acta generalia 1834. 15. 205. sz. alatt.

¹² *Miskolczy Gyula*: A kamarilla a reformkorban. Bpest, é. n. 61. o.

tudjon arról, mit gondol a másik, hogy az állam sorsát intéző kevesek hibái nyilvánosságra ne kerüljenek, hogy az idejét múlt feudális viszonyokról bírálat ne essék, hogy az uralkodó fennkölt személyét ne háborgassák nyugtalan természetű alattvalók, kiknek egyéb dolguk sincs, mint olyasmiről írogatni, ami bajnak látszik.

A külföldről érkező könyvszállítmányokat már a harmincadhivataloknál átvizsgálták, s ha olyan könyvet találtak benne, mely az engedélyezett könyvek Bécsben készült jegyzékéből hiányzott, lefoglalták és Bécsbe küldték vizsgálatra. Ha pedig tiltott könyvek jegyzékében szereplő könyv érkezett, azt azonnal elkobozták.¹³ 1820-ban a kormány eltiltotta minden politikai tartalmú lap behozatalát, sőt még a tudományos és irodalmi folyóiratok is ez interdiktum alá kerültek.¹⁴ Csak a hivatalosan subvencionált Augsburger Allgemeine Zeitung volt kivétel, ennek híreit vette át leginkább a néhány megjelenő hazai újság.

Minden nyomtatásra szánt művet — a plakáttól kezdve a szépirodalomig — kéziratban (két példányban) kellett a revizornak átadni. A cenzorok aztán, akik a díjazott rosszakaraton felül még korlátoltak is voltak, tetszésük, ízlésük és instrukcióik szerint működtették vörös ceruzájukat. Amit nem értettek, azt törölték, ami szemükben újításnak vagy a rendszer bírálatának tűnt, annak kíméletlenül nyakát szegték. Ennek következtében még az utak rossz állapotáról sem igen volt szabad írni, mert e tény megállapításában a cenzorok a kormány hanyagságának bírálatát látták. Már jobb indulatnak számított, ha a cenzorok belejavítottak a kéziratba, de ugyanakkor ezzel a kicsinyességgel sok bosszúságot is okoztak. E tortúra után kapta vissza a szerző kéziratának egyik példányát, zsinórral átfűzötten és lepecsételten, táblájára ráírva a „typis admittitur”-t, amit aztán a megjelenő könyv első lapjára nyomtatnak, mint hatósági bizonyítványt arról, hogy ahol ez a pegazus járt, ott liberális epidémiák nem uralkodnak. Ha a cenzor túlságosan aggodalmaskodó volt és a felelősséget el akarta magáról háritani, akkor a kéziratot felküldte a Helytartótanácsához, és a szerző hónapokig, évekig, sőt nemegyszer haláláig is várhatott a döntésre.

Köteteket lehetne teleírni a cenzúra kicsinyességéről és korlátoltságáról. E történetek ma már komikusnak tűnnek, de a kor gondolkodó, művelődni vágyó elméire rendkívül nyomasztóan hatottak. Nehéz lenne elszámolni, hogy hány tehetséget riasztottak el mindörökre az írói pályától, s hánynak kellett megalázkodnia egy alacsony nívón kormányzott korszak kicsinyes, műveletlen és rosszindulatú képviselői előtt.

A herostratesi munkát végző szervezet azonban célját mégis csak részben tudta elérni. A polgári átalakulás feltételei nálunk is érlelődtek, s ezért eszméinek terjedését erőszakkal csak korlátozni lehetett, de megakadályozni nem. Ha a kormány abban találta bölcsességét, hogy minden új eszmétől, minden bírálattól eltiltotta a hazai sajtót, a haladó gondolat — ha egyszer a feltételek megérették befogadására — más utakat keresett magának.

A felfedezések és találmányok kora, a technika fejlődésének időszaka megkönnyítette és megélnkítette a nemzetek közti kölcsönös érintkezést és

¹³ A cenzúra szervezetére vonatkozó adatokat *Felhő Ibolya—Vörös Antal*: A helytartótanácsi levéltár ismertetése c. kéziratból vettük. A departamentum revisionis librorum ismertetése Felhő Ibolya munkája.

¹⁴ *Horváth Mihály*: Huszonöt év . . . Pest, 1868. I. k. 81. o.

kapcsolatot. A saját hibáit, bajait minden kormány nyomtatásban olvashatta az összes többi kis és nagyhatalom sajtójában. Semmi nem maradhatott titokban; a hír és gondolat terjedését többé meggátolni nem lehetett. Akit itthon a cenzúra hallgatásra kényszerített, annak megvolt a lehetősége, hogy külföldön keressen sajtót magának. Ha ez az út sem volt járható, akkor a toll és egyéni szorgalom még mindig segíthetett a sajtó bajain. Százakra ment azoknak a hazai kéziratoknak, vagy néhány példányban bejutott külföldi munkáknak a száma, melyeket lemásoltak azért, hogy tovább adhassák, vagy könyvtárakban őrizhessék.¹⁵ A bomló feudális társadalomból való kijutási vágy, a haza- és szabadságszeretet ilyen utakat keresett magának, hogy a mindent elfojtó cenzúrai kényszer ellen folytassa küzdelmét.

Mielőtt Táncsics tanulmányának az ismertetésére rátérnénk, röviden be kell mutatni a sajtószabadság és cenzúra kérdésével foglalkozó — igen gyér — akkori irodalmat. Táncsics ugyan kéziratában azt írja, hogy a kérdést „magyarul írók közül senki, vagy szinte senki nyilvánosan, azaz nyomtatva még nem érintette”. Ez a megállapítás csak azzal a módosítással fogadható el, hogy a kérdéstről magyar nyelven haladó szellemű munka nem jelent meg, bár épp ebben az időben élénkült meg a sajtószabadság és cenzúra körül az irodalmi polémia.

A sajtószabadság eszméje először — hasonlóan a magyar polgári átalakulás többi kérdéséhez — az 1790-es években vetődött fel.¹⁶ A gondolat első magyar megfogalmazójának, Hajnóczy Józsefnek a munkássága azonban az 1830-as évekre már a feledés homályába merült. Még Bars megyének 1820-ban a Helytartótanácsához intézett, mély hazafias pátoossal írt feliratát is kevesen ismerték. Tehát a küzdelmet a szabad sajtóért az 1830-as években először, kellett kezdenie. Bár Széchenyi a Világ és Stádium hasábjain, Wesselényi a Baliteletekben a szabad sajtó mellett tört lándzsát, a vitát közvetlenül mégsem az ő könyvek indították meg, hanem Dessewffy Józsefnek 1830-ban a cenzuráról és sajtószabadságról írt dolgozata.

Dessewffy József tagja volt az 1825—27-es országgyűlés által az 1790-es évek elején készített rendszeres munkálatok felülvizsgálatára kiküldött bizottságnak, s e munkálatok során 1830 áprilisában írt különvéleményében, részletes és alapos indokolással a sajtószabadság mellett foglalt állást.¹⁷ Dessewffy, ifjúsága óta, maga is sokszor érezte a cenzori önkény súlyát, s talán ez a magyarázata, hogy a sajtószabadságot követelte. Latin nyelvű „votum separatum”-át 1831-ben Lipcsében „Ueber die Pressfreiheit und Büchercensur im Allgemeinen und mit besonderer Beziehung auf Ungarn” címmel németül adták ki. Emellett Dessewffy kézírata magyar fordításban is terjedt az ország-

¹⁵ *Jókai Mór*: A sajtó és a cenzúra Magyarországon. Hátrahagyott művei IV. k. Bpest, 1912.

¹⁶ *Both Ödön*: Az 1848. évi sajtótörvény létrejötté (A sajtószabadság problémája Magyarországon a reformkorban) (Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Politica-Juridica. Tom. I. Fasc. 4.) Szeged, 1956. 33. o. — A sajtószabadságért folyó küzdelmet gazdag tényanyag alapján összefoglaló feldolgozásnak téves az a kiindulópontja — mint erre a tanulmányt ismertető Barta István is rámutatott (Századok, 1957. 473. o.) —, hogy az 1790-től 1848-ig terjedő időszak fejlődése egyenes vonalúnak tekinthető. Adatai s az ellenkezőjét bizonyítják, mert a magyar jakobinusok után, Bars megye 1820-as feliratát kivéve, az 1830-as évekig semmiféle adatot nem tud felhozni a sajtószabadság nélküli történet állásfoglalására.

¹⁷ O. L. Regnicolaris levéltár. Acta Deputationum Systematicorum operatorum 1828—1830. Ladula: LLL. Fasc. C. No. 21.

ban.¹⁸ A fiatal Kossuth 1832-ben Zemplén vármegye közgyűlésén a sajtószabadságról mondott beszédében Dessewffy dolgozatát „világot terjesztő munká”-nak nevezte, melyet „mindnyájan ismernek és melyért Trencsénnek nemes rendjei az érdemes grófort hazánk köszönetére méltónak közhatározások erejével kinyilatkoztaták”.¹⁹

Dessewffy főbb érvelései a következők: A szabad sajtó kérdése a társadalmi szabadságot, az államok értelmi, erkölcsi és műveltségi fejlődését mélyen érinti. Ha a törvények és intézmények az emberi nézetek eredményei, ha a véleményharc a társadalmi fejlődést eredményezi, akkor joggal kérdezhető, hogy az írásbeli véleménymondást más szabályok alá kell-e vonni, mint más cselekvéseket, melyeket nem lehetséges, hanem tényleges hatásuk miatt büntetnek. Más szóval: megelőzni kell-e a sajtóvétségeket, vagy büntetni? Hol van az ismérve annak, hogy valamely vélemény veszélyessé válhat? Amennyiben valamely nézet veszélyessé válik, ellenszerét mások véleményeiben és gondolataiban lehet megtalálni. A cenzúra erőszakot gyakorol a szerzőn, mert nem bírói ítélet, hanem az önkény dönt róla. Hiábavalónak tartja a cenzúra testületi átszervezését, működjék bár törvényszék módján, mert hiányoznék a nyilvánosság. Megcáfolja azt a nézetet, hogy a sajtószabadság megfelel a művelt Angliában, de Magyarországon célszerűtlen. Vajon Anglia műveltségének a következménye-e a sajtószabadság, s nem a műveltség következménye a sajtószabadságnak? Lehet, hogy a kormányzás a sajtószabadság mellett több körültekintést igényel; de nem az a cél, hogy a kormányzás könnyű, hanem hogy jó legyen. Mivel a magyar törvények a cenzúrát nem ismerik, Magyarországon minden embernek jogában áll gondolatait sajtó útján közzétenni, s a szerző és kiadó csak ezután büntethető bírói úton. Ismereti törvényeinket, s ezek alapján bizonyítja, hogy az országgyűlések soha nem tekintették a cenzúrát királyi jognak.

Dessewffy József munkája hamarosan kiváltotta a reakció támadását. Az első polémia névtelenül 1831-ben Rozsnyón „Sajtószabadság”, a második pedig Bécsben 1832-ben Kis Páltól „A sajtó szabadsága” címmel jelent meg. A két dolgozatot újból kiadta Ponorí Thewrewk József 1833-ban Pozsonyban „A sajtószabadság és cenzúra” címen. Ezeket követte 1833-ban Ponorí Thewrewknek „Hazafiúi elmélkedések” című, Pozsonyban megjelent elmezüleménye. Mindhárom munka a reakció álláspontját képviselte — hozzátehetjük elég korlátoltan —, s talán ez a magyarázata, hogy Táncsics ezeket nem említette, annak ellenére, hogy ismerte őket. A „Buda-Pesti levelek” utolsó tanulmányában Táncsics gúnyosan említi Thewrewk nevét, felsorolva munkáit is — köztük a „Sajtószabadság”-ot és a „Hazafiúi elmélkedések”-et —: „melyekkel hazafiúsága érzékeny adójául a Széchenyi Országos Könyvtárt megajándékozta”.²⁰

Az említett három munka Dessewffy érveit támadta, ha nem is hivatkozott rá mindegyik. A „Sajtószabadság” szerzője dicsőítette az 1793-as cenzúra-rendeletet, mely teljesen megszigorította a könyvvizsgálatot és végetvetett a II. József által teremtett szabadabb könyvkiadási és terjesztési lehetőségeknek. Őt pontban sorolta fel a sajtószabadság híveinek érveit, majd sorra

¹⁸ A kézirat egy korabeli magyar nyelvű példánya megtalálható az Országos Széchenyi Könyvtár kéziratgyűjtésében. Fol. Hung. 1822.

¹⁹ Kossuth Lajos iratai. XI. k. Bpest, 1905. 1—2. o.

²⁰ Táncsics Mihály: „Buda-Pesti levelek” kézírata 102. o.

cáfolni igyekezett aulikus és konzervatív szemszögből. A sajtószabadságot követelők — a röpirat írója szerint — így érveltek. 1. A fejedelemnek nincs joga a sajtószabadság korlátozására. 2. A tilalmazás nem felel meg céljának. 3. A cenzúra nem egyezik meg az emberi és polgári társasági jogokkal, sőt természetellenes. 4. A nép javával és boldogulásával is ellenkezik. 5. A tilalmazás nemcsak sikertelen, hanem veszedelmes is. A névtelen szerző cáfolatának lényege a következő: 1. A királynak joga van a cenzúráztatáshoz, hiszen hatalma isteni eredetű — tehát nem a társadalmi szerződésből következik —, és e jogot a nemzet sem tartotta fenn magának törvényeinkben. 2. A büntetéstől való félelem csökkenti a tiltott gonosz könyvek iránti kíváncsiséget. 3. Abból, hogy az ember természeténél fogva gondolkodni tud, nem következik, hogy mindenről szabadon ítélhessen, mert erre a természet jogot nem adott, hanem csak arra, hogy tehetségét erkölcsösen használja. Azt pedig, hogy mi erkölcsös, törvények és rendeletek határozzák meg. Az élethetési és mozgási szabadságra való hivatkozással sem sántikálhatnak messze a sajtószabadság hívei — írja a névtelen szerző —, mert ezt is korlátozzák, amikor például a tolvajt megbüntetik. 4. A műveltség valóban az emberek boldogulását segíti elő, de a tiltott munkák nem a művelődést szolgálják. Hivatkozik a francia illuminátusok munkájára, akik majdnem egész Európát elpusztították. Végül még azt az állítást is megkockáztatja, hogy „a legbárdolatlanabb nemzetek is, melyek a Cultúra, csinosodás felől éppen semmitsem tudnak, sokkal boldogabbak mindazon kiművelt pallérozott népeknél, melyek az illuminátusok pusztító világitásával megégtek”.²¹ 5. Abból, hogy a legbölcsebb törvényhozók sem nyomhatják el teljesen a gonoszszágot, még nem következik, hogy semmi törvény se legyen. Hiába állítják, hogy minden tilalmazás ellenére is előbb-utóbb felnyílnak „az emberek befátyolozott szemei, és akkor a legnagyobb hirtelenséggel felfordul minden”, mert az emberek csak gonosz meszerek gonosz könyveinek sugallatától tanulhatnak ilyet, s ezért kell ezeket a munkákat tilalmazni.²²

Kis Pál arra hivatkozott, hogy munkáját külföldi tanulmányok eredményeinek felhasználásával írta, de lényegében a bécsi „Jahrbücher der Literatur” c. folyóirat 1818. évi első kötetében Gentz Frigyesnek névtelenül megjelent értekezését használta fel alapul.²³ Okfejtésének rövid lényege, hogy a népek boldogulása nem a sajtószabadságtól függ; a nép hangulatát pedig a kormány Magyarországon a megyék felterjesztéseiből is megismerheti. Tökéletes sajtószabadság sehol a világon még nem volt. Nem volt a francia forralom alatt Franciaországban sem, és Angliában sincs. Angliában a sajtóvérségeken ítélkező jury működése tökéletlen. „1. magában, 2. az ítélő írákon nézve”. „Magában” azért, mert nem lehet a büntetendő gyalázkodást pontosan körülhatárolni, a „bírákra nézve” pedig azért, mert a törvény írtelme — azaz belátásuk —, nem pedig cikkelye alapján ítélkeznek. Sokkal több tehát ennél a kéziratok cenzúrázása, mely által már eddig is „temérdek cár és szerencsétlenség elhárított”. „Vagy nem vettük-e észre — írja —, hogy a gonosz írományok”, „melyeket Voltaire, Diderot, Crebillon rajzoltak”, „új meg új kiadásokban olcsó áron mindenfelé... terjesztetnek és nohón olvastatnak? Nemde a katalógusok szerint az 1817 februárjától fogva

²¹ *Ponori Theurewk József*: A sajtószabadság és cenzura. Pozsony, 1833. 57. o.

²² Uo. 63. o.

²³ *Tarnai János*: Sajtójogi dolgozatok. Bpest, 1913. 110. o.

1824 decemberéig 2,741.000 kötetek jelentek meg Voltaire, Rousseau, Diderot és más oly írók munkájából, kiket maga a nemzeti convent az 1789-i Revolutió okainak elismert.”²⁴

Hasonló érveket hozott fel a sajtószabadság ellen Thewrewk a „Hazafiúi elmékedések”-ben, név szerint is polemizálva Dessewffynek szerinte az országban mindenütt olvasott munkájával.

E sajtópolémiaikat megelőzően, vagy azzal egyidőben az országgyűléseken is felmerült a sajtószabadság kérdése. Először ugyan nem a cenzúra általános megszüntetése volt a jelszó, hanem csak az országgyűlési tárgyalások nyilvánossá tétele végett országgyűlési hírlap szabad kiadása. Ez a követelés az 1830-as országgyűlés sikertelen hírlapkiadási kísérlete után 1832-re már összekapcsolódott a sajtószabadság kiharcolásával. A liberális reformeszmék térhódításának egyik jele, hogy több vármegye utasítást adott követeinek az új országgyűlési hírlap kiadhatása mellett a sajtószabadság követelesére is. Az országgyűlés megnyitása után hamarosan felmerült a hírlappal együtt a cenzúra kérdése. Az 1833. január 10-i országos ülésben az ellenzék igen éles támadást indított az elnöklő Mérey personális ellen, aki a cenzúrát királyi jognak tekintette. Izzalmos viták után az alsótábla elfogadta azt a főrendekhez szóló üzenetet, mely a sajtószabadságot és az országgyűlési hírlap kiadhatását pártolta, de a főrendek tagadóan válaszoltak. A kérdés ezzel egyidőre — a főrendek merev ellenállása és az alsó tábla jelentős részének ingadozása miatt — lekerült a tárgyalások napirendjéről.²⁵

Ilyen körülmények közepette — nyilván egyéni sérelmétől is indítva, de az egész nemzetre nehezedő nyomást is átérezve — írta meg Táncsics első cikkét a sajtószabadságról. Még nem a cenzúra teljes eltörlését tűzte ki célul — mint tíz esztendővel később —, hanem azt az utat akarta egyengetni, amely a sajtószabadsághoz vezet. Írása, ha nem is utal rá, polémia az előbb említett, konzervatív nézeteket valló és cenzúrát dicsőítő tanulmányokkal.

Egy pillanatra sem kételkedhetünk abban, hogy Táncsics szíve mélyén már ekkor a teljes sajtószabadságra vágyódott. Erről tanúskodik, midőn kéziratóban megemlíti, hogy Magyarországon is sokan vannak, kik „korlátlan nyomtathatási just kívánnak”, és megjegyzi: „mit magam részére én is óhajtanék . . .” De ha nyomon követjük politikai olvasottságát, szintén erre a következtetésre kell jutnunk, hisz a francia felvilágosodás legjelentősebb alkotásait, Voltaire, Montesquieu, Rousseau írásait ekkor már éppúgy ismerte, ahogy Volneyt vagy Börnet és Mignet, Lamartine vagy Rotteck munkáit csakúgy mint Franklin és Washington életét vagy a francia forradalom történetét.

A teljes sajtószabadság hangoztatásától azonban ekkor még Táncsics több körülmény visszatartotta, s követelését így összegezte: „Egyetlen és igazságos óhajtásunk tehát most még csak az lehet, hogy a cenzor felvilágosodott, nemeslelkű, s igazságszerető, s a nemzetnek szinte oly méltó tagja, mint a felségnek hív alattvalója legyen. Ne töröljön le önkénye szerint minder kitévelt, mingyárt első pillanatra, melynek mind a hazára, mind a fejedelemre nézve talán jó következése lehet. Ne dugja be azon kis érnek a száját, melyer bár lassankint, sok igazság csurdogál le, melyeknek a nép boldogsága növekedését köszönhetendí, s melyek a fejedelmi thronusok megerősítésére erős támaszul szolgálhatnak.” Számolnia kellett mindenekelőtt azzal, hogy határozottabb hangú tanulmány kiadását a cenzúra úgysem engedné — Dessewffy könyvi

²⁴ *Ponori Thewrewk József*: I. m. 107. o.

²⁵ *Horráth Mihály*: Huszonöt év . . . Pest, 1868. I. k. 308—309. o.

is csak külföldön jelenhetett meg —, sőt nemcsak egész munkája megjelenését tiltánák meg e cikk miatt, hanem írói tevékenységének is hosszú időre gátat vetnének.

Nem kerülhette el figyelmét az sem, hogy az országos közvéleményt irányító s a polgári átalakulás felé az első bizonytalan lépéseket tevő köznemesség soraiból is csak kevesen tettek magukévá a teljes sajtószabadság eszméjét. E cikke azt bizonyítja, hogy jól ismerte az országgyűlés alsótáblájának vitáit és huzavonáit az országgyűlési hírlap és a sajtószabadság kérdésében. Az elmék még valóban nem értek meg, és még a haladók körében is fonák nézetek uralkodtak a sajtószabadságról. Kölcssey mindig kétségbeesett, ha a sajtószabadságra gondolt, nemcsak a kormány ellenkezése, hanem a következő politikai éretlensége miatt is. „Nem uraim — mondja Kölcssey —, még mi a sajtószabadságra nem értünk, és az éretlenül szakasztott gyümölcs vajmi fanyar s vajmi romlandó!”²⁶ Tánics az országgyűlésen uralkodó hangulat ismeretében írta, hogy azok az „ifjú írók, kik semmit e földön annyira nem óhajtanak, mint azt, hogy minden cenzúra nélkül irományaikat nyomtat-hassák”, „nem gondolják meg, hogy a nemzet képviselői ezt nem akarják”. „Tegyen p. o. valaki országgyűlésünk alsó tábláján indítványt, melyben teljes sajtószabadság kéressék, ha mind a két táblán átmegy minden ellenmondás nélkül, fejemet a guillotínera teszem. Sőt ha maga a fejedelem kínálná is meg vele őket, el nem fogadnák, merek az inquisitio kínzásaira fogadni.”

De Tánics cikkének megírása idején még nemcsak számolt a politikai vezetőréteg hangulatával, hanem jelentős mértékben hatása alatt is állott. 1834-ben még nem az a radikális demokrata, aki tíz évvel később, amikor a legfontosabb reform-kérdésekben egy jó lépéssel mindig előtte járt még a reform-ellenzék balszárnyát képviselő Kossuthnak is. Bár a jobbagyság nyomorúságát éppoly mélyen átérezte, mint később, olvasmányai pedig a radikalizmus felé irányították, a politikai kérdések gyakorlati alkalmazásánál mégis igen óvatos volt, és igyekezett magáévá tenni azoknak a véleményét, akiknek nézeteit a reformerek szinte osztatlanul irányadónak tekintették. Ilyen osztatlan tekintélye az 1830-as évek első felében elsősorban Széchenynek volt. Az ő nézeteinek hatása nemcsak a reformellenzék soraiban mutatható ki, hanem Tánicsnál is. Az Akadémia működéséről írt bírálatában Tánics kifejtette, hogy „minél nagyobb befolyással van valamely munka a társasági jóllétre, azaz, minél közelebb vitte azt céljához : annál nagyobb annak böese és szerzőjének érdeme. Így p. o. a Hitel és Világ ezen nézőpontból tekintve, minden kritikán felül áll . . .”²⁷ Ezenkívül még számos alkalommal hivatkozott ebben az időben Széchenyre, idézte írásait, mint olyanét, aki mindenkinél világosabban látja a nemzet előtt álló feladatokat. Ez a hatás mutatkozott meg Tánicsnál, amikor elmaradott viszonyainkra, műveltségünk alacsony színvonalára hivatkozva nem tartotta célravezetőnek a sajtószabadság azonnali megteremtését. „Igaz ugyan — írta —, hogy a sajtószabadság által elkövetett vétkek, éppen azon szabadság által meg is jobbjíthatnak ; de oly fél vad és meg nem ért nemzetnek mint mi vagyunk nem való.” Amit aztán az ezt követő sorokban javasolt, az nemcsak tartalmát és gondolatmenetét tekintve, hanem stílusában és hangvételében is Széchenyre emlékeztet. „Haladjunk lassan litteraturánkban, kevesítsük az előítéleteket, becsüljük minden embertársunkat, esmérjük meg őt velünk egyenlő jogú teremt-

²⁶ *Kölcssey Ferenc*: Összes Művei. Bpest, é. n. 1253. o.

²⁷ *Tánics M.*: Kritikai értekezések . . . I. k. Pest, 1835. 166. o.

ménynek, segítsük a közterheket vinni, idomítsuk constitúciónkat miveltégi haladásunkhoz, kezdjük az elválasztó közfalakat lehordogatni, gyakoroljuk a morált, tartsuk meg a keresztény vallásnak és természetnek eme legfőbb parancsát: „Ne tedd azt embertársadnak, amit nem akarsz, hogy ő neked tegyen.”

Táncsics „rövid látásúak”-nak nevezte azokat, kik „mihelyt valamit inyök szerint nem tehetnek, a kormányt vádolják, meg nem gondolván, hogy amit a nemzet képviselői egyesült lélekkel akarnak, s kívánnak, a fejedelem soha sem szokta megtagadni . . .” Ezekben a hagyományos köznemesi sérelmi politikával ellenkező sorokban szintén Széchenyi eszméinek a hatását láthatjuk, hisz az ő elképzeléseinek volt egyik alaptétele, hogy a reformokat a bécsi udvarral karöltve lehet és kell megvalósítani. Azon „tüzes ifjak” felé pedig, akik „minden cenzúra nélkül” szerették volna írásaikat kiadni, Táncsics azzal érvelt, a „nemzet képviselői ezt nem akarják”, sőt a sajtószabadságot, „ha maga a fejedelem kínálná is meg vele őket, el nem fogadnák”. Táncsics tehát ekkor még elfogadta Széchenyi nézeteit és abban az illúzióban élt, hogy a polgári átalakulás reformjai, ha azokat az országgyűlés kezdeményezné, a kormánynál nem akadályra, hanem támogatásra és helyeslésre találnának, de fájdalom, a köznemességből hiányzik ehhez a jószándék. A bécsi udvar reformtámogatásába vetett illúzióit azonban a politikai események és kéziratának sorsa pár év múlva örökre eloszlatták.

Végül még egy tényező volt, amely akadályozta a fiatal Táncsics Mihályt abban, hogy a sajtószabadság maradéktalan híve és hirdetője legyen: a nemzetiségi kérdés. E téren Táncsics később sem tudott szabadulni a köznemesség nacionalizmusának hatása alól, sőt a nemzetiségi kérdésben a demokrata Táncsics nézeteit nagyobb türelmetlenség jellemezte, mint a liberálisokét. A sajtószabadság — írta Táncsics — „annyiféle nyelvű . . . nemzetünkre nézve még most káros lenne: és ezt nem hízelkedésből, hanem tökéletes meggyőződésemből mondom”. Állítását sietett is mindjárt igazolni a magyarországi szerbeknek az 1830-as lengyel felkelés idején tanúsított magatartásával. „Minden jóérzésű polgár nemzeti és vallási különbség nélkül szomorúsággal telt el Varsó bástyájának lerontására, csak az orosznak honunkban háládatlanul lakó hitsorsosai örültek.” A megoldás, amit a nemzetiségi kérdésben javasolt, semmiben sem különbözött a köznemesség álláspontjától. „Igyekezünk idegen ajkú polgártársainkat szelíd módokkal magyarosítani, s velünk egyé olvasztani, irtsuk ki közülünk a visszavonás és meghasonulás gyökereit, hintsük el helyettük a szeretet magvait.” Olyan eszközöket javasolt tehát a nemzetiségekkel való megbékélésre, amelyek nem a békét szolgálták, hanem az ellentéteket mélyítették.

Ha Táncsics a sajtószabadság megvalósítását az adott pillanatban még nem is tartotta időszerűnek, cikkének befejező részében mégis azt bizonyította, hogy a kéziratok cenzúrázásánál sokkal helyesebb volna, ha a sajtóvétségek fölött bíróság ítélnék. Látszólag tehát ellentmondás van cikkének követelése és a befejező része között. Valójában Táncsics írásának itt új szakasza kezdődik, melyben a sajtószabadság és cenzúra körül lezajlott vitához közvetlenül kapcsolódik. Cenzúra vagy sajtóbíróság? Ez a kérdés középpontjában állott a cenzúrát védő konzervatívok és a sajtószabadságért küzdő reformerek polémiájának. Táncsics cikkének szóban forgó részében szembefordul a cenzúra létjogosultságát bizonygató nézetekkel. Csodálkozik azon, hogy hogyan jöhetett „ezen vétket megelőzni akaró mód annyira divat-

ba, holott minden cselekedetünk csak azután vonnak büntetést magok után, ha már megtétettek, s büntetésre méltó vétkeknek megesmértettek". A gondolatok szabad közlését az emberi méltósággal összeegyeztethetőbbnek tekinti és megállapítja, hogy a sajtószabadságból származó jó bizonyosan nagyobb lesz azon rossznál, melyek az emberi gyarlóságnál fogva szintén velejárói a cenzúra eltörlésének. Érvelésének tehát az volt a célja, hogy a reakció nézeteinek tarthatatlanságát bebizonyítsa és meggyőzze olvasóit a sajtószabadság üdvös voltáról, s így természetesen olyan viszonyokat, amikor az emberek a sajtószabadságot már nemcsak követelik, hanem azzal élni is tudnak.

Táncsics kézírata a következőképp szól:

Móttó: „Ein Schriftsteller von Verstand hat nie einen Censor von Verstand zu fürchten." (Börne)

Valamint mindenről, úgy a cenzuráról is legtöbb embernek visszás és helytelen fogalma van. Minthogy azonban valamennyi nyomtatandó iratainknak ezen úton kell menniök és mivel e tárgyat egyenesen, a magyarul írók közül senki vagy szinte senki nyilvánosan (legalább tudtomra, s a közhasznú esméretek tárának ebbeli cikkelyét kivéven),²⁸ azaz nyomtatva még nem érintette: jónak, sőt szükségesnek gondoltam erről néhány szót elmondani és hideg vérrrel megfontolni, vajon oly veszedelmes és kárhuzatos-e ez, mint sokan gyanítják, vagy éppen állítják.

Ezen felette nagy fontosságu tárgyról nem szándékoztam ugyan leveleimben emlékezni, széles kiterjedése, története, elosztása, sat. miatt nagy munkába kerülhetvén: de némely olvasóknak és íróknak gyávasága s félénk aggodalma kényszerítte, legalább röviden érintésére, kik arról akarnának meggyőzni, hogy nem engedtetik meg leveleim czimén e szó: buda-pesti.

Szívesen elhiszem, hogy a censura legjobb szándékból állítottatott fel, abból tudniillik, hogy a morált megvesztegető, a Státust felforgató, a religiot tipró iratok megjelenését akadályozza; de tudni szeretném, mi okból lehetne az említett szónak egy oly munka címén, mely mind a két várost változtatva érintendi, kitételét meg nem engedni, holott az különféle iratokban már ezerszer is használtatott? ime egyik bizonyosága annak, hogy a cenzuráról sokan fonákul ítélnék. Azonban, hogy itt mint minden egyébütt is, visszaélések történhetnek, és valóban történnek is, maga a censor sem tagadhatja, ha becsületes ember. Arról, hogy mi lehet: a moralításra, Statusra és religiora nézve ártalmas, vagy veszedelmes oly különböző nézetek, és vélemények léteznek, hogy benne semmi emberi teremtmény, hacsak nem oly csalhatatlan mint az isten maga, igaz és elhatározott ítéletet nem hozhat. Ennél fogva csudálni éppen nem lehet, ha egyik censor elveti azt, mit a másik megenged, és kitérőli azt, mit a másik meghagy.

Ha visszatekintünk egy kevésé a történetbe, borzadnunk kell azon kegyetlen és gyászos mécszárlatok és öldöklésektől, melyek az emberi nemet részint vallási, részint polgári háborúkban gyalázatosan bemoleszták, és örökre megbélyegezték. S ha az ilyenek eltávoztatására — miről nem kételkedem — czélzó szándékból hozatott be a censura, ha a szabad sajtóság tilalma a megtörténhető vérengzésnek akarja mindenkorra eleit venni, áldom feltalálóját negyedik Sixtust, vagy mások szerint, hatodik Sándort.

A nemzetek, csinosodásukra, műveltségükre s felvilágosodásukra nézve egymástul felette különböznek, melynek következtében némelyek a cenzurát szükség-telennek, sőt károsnak és jogtalanak állítják, mások szükségesnek, hasznosnak, és igazságosnak mondják.

Az elsők, ezekkel s ezekhez hasonlókkal támogatják állításaikat. a) A censura által azoknak természeti jogaik megsértetnek, kik enélkül sem élnének vissza a szabad nyomtathatással. á) A cenzurának csak meggondolása is sokakat visszajejeszt a tudományos pályáról, melynél fogva az emberiségnek hasznos tudományok terjedése késleltetik, a mi igazságtalan. b) Valamint az embernek istentől adott joga, gondolkodni, úgy azt beszéddel és irattal közleni is természeti joga. cz) A censura nem csak nem veszi eleit a visszaéléseknek, sőt gyakran nagyobb károknak oka, mint amely károktól akar megóni. cs) Üdvösebb mód a történt sajtószabadsági vétkeket azután büntetni meg. d) A sajtószabadságnál nincs biztosabb mód, a thronusok rendületlenítésére, a revolútiók eltávoztatására és a polgárok jogainak bátoroságosítására stb.

²⁸ Közhasznú esméretek tára a Conversations-Lexicon szerint Magyarországra alkalmaztatva. VII. k. Pest, 1833. Könyvbírálat címszó 280—281. o.

A másik felekezethez tartozunk mi, magyarok is. Igaz, hogy vagynak köztünk egyes emberek, kik teljes és korlátlan nyomtathatási just kívánnának, ami ezen egyesekre nézve hasznos is volna, mit magam részére én is óhajtanék, de annyiféle nyelvű abajdócz nemzetünkre nézve még most káros lenne, és ezt nem hizelkedésből, hanem tökéletes meggyőződésemből mondom. Ennek behizonyítására elég legyen említenem a lengyelek utolsó háborúja alatt csak rácz atyánkfiai részéről mutatkozott jeleneteket. Az európai népek legalább szánakozással vevének részt azoknak szerencsétlen megbukásában. Még az ellenség is egészen el nem romlott szívében kénytelen vala magát a szabadság és honvédelemben kifejtett dicső erénynek meghajítani. Minden jóérzésű polgár nemzeti és vallási különbség nélkül szomorúsággal telt el Varsó bástyáinak lerontására, csak az oroszok honunkban háládatlanul lakó hitsorsosai örültek.

De ha ily nemzeti gyűlölségnek szomorú következéseitől nem kellene is félnünk, hányan vagynak köztünk, kiknek mind az általános, mind a nyomtatási szabadságról igazi fogalmuk volna? Nem tartja-e a nagy rész azt szabadságnak, ha embertársát büntetlenül sértegetheti? Igaz ugyan, hogy a sajtószabadság által elkövetett vétkek, éppen azon szabadság által meg is jobbitathatnak, de oly fél vad és még meg nem ért nemzetnek, mint mi vagyunk, nem való! Tudjuk, hogy második József ezzel már megajándékozott, mi azonban nem valánk elég hálásak azt megérdemelni és megköszönni. Haladjunk lassan literaturánkban, kevesítsük az előítéleteket, becsüljük minden embertársunkat, esmérjük meg őt velünk egyenlő jogú teremtménynek, segítsük a közterheket vinni, idomítsuk constitutionkat műveltségi haladásunkhoz, kezdjük az elválasztó közfalakat lehordogatni, gyakoroljuk a morált, tartsuk meg a keresztény vallásnak és természetnek eme legfőbb parancsát: „Ne tedd azt embertársadnak, amit nem akarsz, hogy ő neked tegyen.” Sőt eme parancsnak felségesebb részét is: „Tedd azt embertársadnak, amit akarsz, hogy ő neked tegyen.” Igyekezzünk idegen ajkú polgártársainkat szelíd módokkal magyarosítani, s velünk egyé olvasztani, irtsuk ki közülünk a visszavonás és meghasonlás gyökeit, hintsük el helyettük a szeretet magvait. Ki lehet oly elvetemedett gonosz vakmerő, ki bátorkodnék azt állítani, hogy ezekben a censura bennünket hátráltat, s akadályoz? A rövid látásúak mihelyt valamit inyök szerint nem tehetnek, a kormányt vádolják, meg nem gondolván, hogy amit a nemzet képviselői egyesült lélekkel akarnak s kívánnak, a fejedelem soha sem szokta megtagadni és nem is tagadhatja meg, mert rendeltetésénél fogva a nép boldogítása fő kötelessége. Mi lehet pedig célirányosabb annak előmozdítására mint az, mit a nép maga közakarattal óhajt?

Legyünk igazságosak, és amit magunk nem akarunk, ne kerítsük a kormány vagy fejedelem nyakába. A fejedelmek jók és ha rosszak találtattak is köztük, a körülöttök lévő hizelkedőknek serege, sőt maga a gyáva nép sem ronthatja el. Ha hibázik, csak azt gondoljuk meg, hogy ő is ember, és hogy a körülte lévőektől sohasem vagy ritkán tudhatja meg a dolgok miben létét, az igazságnak szent és tiszta szavai ritkán juthatnak füleihöz.

Második József megengedte a bécsi protestánsoknak is, hogy magoknak szentegyházat építhessenek. Erre a vakbuzgók felbosszankodva gúnyiratokat szegeztek az utczák sarkaira. A jobb érzésűek ugyan azonnal letépték, de maga József újra kinyomatta, s a belőle áradó hasznót a protestáns templom építésére adá. Áldottak legyenek poraid jó fejedelem s nagy ember! Diocletian, római császár ekképen panaszkodik: „Mily sokszor hozza magával négy vagy öt miniszternek haszna, mindent elkövetni, mi a fejedelmet eltántoríthatja! Alattvalóitól elkülönözöttségében, mit méltósága kíván, (?) a fejedelem az igazságtól is el van választva. Mert, mivel ő csak idegen szemekkel lát, csak idegen fülekkel hall, lelkeben is csak esalképek támadnak. Ő alattvalóinak legerkölcsöseit, legérdemesebbeit akarná ugyan a státus legfőbb hivatalaival felruházni, de fájdalom! nem ritkán a tehetlenség és érdemtelenség nyerik el azokat, mivel az udvariak haszna úgy kívánja. Még a legjobb, a leghebbebb monarchák is alája vannak vetve a körülöttök lévőek befolyásának, mely őket nehezebben nyomja mint maguk elhiszik és kívánják.”²⁹ Nem mondhatja-e minden mostani fejedelem is ezt magáról? nem mondott-e a császár igazat? Kívánhat-e akármely társaság előjárójául, fejedelméül jobb embert, mint Leopold Toscanában vala? Második Fridrich munkáinak 6-dik kötetében, különösen a sajtószabadság s censura nézve ezeket mondja: „Wenn man (indessen) bis zu dem Ursprunge der Gesellschaft hinaussteigt: so ist es einleuchtend genug, dass der Regent schlechterdings kein Recht über die Meinungen der Bürger hat. Müsste man nicht wahnsinnig sein, wenn man sich vorstellen wollte dass Menschen

²⁹ Ludwig Hoffmann: Die Staatsbürgerlichen Garantien oder über die wirksamsten Mittel die Krone gegen Empörungen und die Bürger in ihren Rechten zu sichern. II., teljesen átdolgozott kiadás. Leipzig, 1831. II. k. 80. o.

zu einem ilres Gleichen gesagt hätten: Wir erheben dich über uns, weil wir gern Sklaven sein wollen, und wir geben dir die Macht, unsere Gedanken nach deiner Willkühr zu lenken? Sie haben vielmehr gesagt: Wir bedürfen deiner, um die Gesetze aufrecht zu halten, denen wir gehorchen wollen, um weise regiert zu werden, und uns zu vertheidigen. Uebrigens fordern wir von dir Achtung für unsere Freiheit. Dies ist das Verlangen der Völker, wogegen keine Einwendung Statt finden kann.³⁰

Nem így kell-e minden fejedelemnek gondolkodnia? nem így gondolkodik-e fejedelemünk is. Nem tartja-e meg szentül törvényeinket? töröltetett-e ki Corpus jurisunkból törvényeket? sőt szaporítja! Tudom, hogy vagynak ifjú írók, kik semmit e földön annyira nem óhajtanak, mint azt, hogy minden censura nélkül irományikat nyomathassák. S ha a fejedelem ezt megengedné nekik, őt minden eddig élt fejedelemnél fölebb magasztalnák. Ezen tüzes ifjak azonban nem gondolják meg, hogy a nemzet képviselői ezt nem akarják. Tegyen p. o. valaki országgyűlésünk alsó tábláján indítványt, melyben teljes sajtószabadság kéressék, ha mind a két táblán átmegy minden ellenmondás nélkül, fejemet guillotina tesztem. Sőt ha maga a fejedelem kínálna is meg vele őket, el nem fogadná, merek az inquisitio kínzásaira fogadni.

Egyetlen és igazságos óhajításunk tehát még most csak ez lehet, hogy a censor felvilágosodott, nemes lelkű, igazságszerető, s a nemzetnek szinte oly méltó tagja, mint a felségnek hív alattvalója legyen. Ne töröljön le önkénye szerint minden kitélt mingyárt első pillanatra, melynek mind a hazára, mind a fejedelemre nézve talán jó következése lehet. Ne dugja be azon kis érnek száját, melyen bár lassankint, sok igazság csurdogál le, melyeknek a nép boldogsága növekedését köszönhetendi, s melyek a fejedelmi thronusok megerősítésére erős támaszul szolgálhatnak. Ha 16-dik Lajos a nép fohászait, nyögéseit, kesergéseit ezen úton hallgatta volna, a vérpadon életét nem veszti el vala.

Ne gondolja mingyárt a censor, hogy minden szabadabb lihegésű szerző a thrónusok ledöntésére, a status felforgatására, az áldott béke megzavarására s az erkölcsösség megvesztegetésére törekszik, ha munkájában némely szokatlan s talán új gondolatokat és ideákat vesz észre. Az oly író, ki a keresztény vallásnak már fölebb említett parancsa, azaz felebaráti szeretet nélkül indulván ki a társaság nyugodalmát akarná megháborítani, ki a verejtékes és gyakran száraz darab kenyereket könnyekkel áztató szegényeknek végső reményét, a vallást szándékoznék elragadni, az mint istentelen rabló, kegyetlen haruzia és zsvány a társaságból kiuzendő, penészes oldalon sötét börtönbe vettesék, hol az íróknak, a jó lelkű íróknak dicső pályájáról, a kötelességek szentségéről józanabban gondolkodni tanuljon.

Ne kárhoztassék el mingyárt a munka, ha szerzője benne csak véleményeket közöl: hitessük el magunkkal, hogy az, ki előítéleteket támad meg, melyek századok, sőt ezredek óta ostorul szolgálnak az emberi nemnek, nem üldözzet, de hálaköszönetet érdemel. Igazságot kíván tőlünk alkotónk, ennek keresésére kötelez religionk, ezt, és nem hazugságot kíván tőlünk minden ember, kivel dolgunk van. Istenem! világosítsd fel az embereket, hogy ama vallás igazságait, mely tőled veszi eredetét, megismerhessék, és követhessék. Oltsd szívökbe e szép mondást, melyet Jézus a hegyen tanított: boldogok, akik éheznek és szomjuhozzák az igazságot, mert övék a mennyeknek országa.

Vallásunk szeretetre int, mivel mutathatjuk pedig felebarátunk iránt szeretetünket jobban, mint ha őt oktatjuk, új meg új igazságokra tanítjuk, erőnyre buzdítjuk, szóval, ha vele jót teszünk. Drágább java pedig embernek nincs — ha igaz, mit kisdéd korunktól fogva szülőink, dajkáink, nevelőink, lelkiatyáink fejünkbe vertek — mint erkölces és tudománya. — E szent czélbul alapítja s emeli a status iskoláinkat. Mint hogy azonban nem lehet mindenki iskolai s szájjal oktató, és hogy mégis keresztény kötelességének kiki eleget tegyen, irat által kell embertársát tanítania. Mily nevetséges, sőt botránkozató ellenkezés volna már, ha olvasásunk, tapasztalásunk sat. által szerzett, s a tudatlanabbakkal közlendő igazságokat a censor kitörölné? Az isteni rendeltetéssel ellenkezőleg sem a fejedelem, sem a becsületes polgár soha igazság helyett hazugságot nem mond, sem mást erre nem kényszerít. P. o. ilyen igazságokat, a mondottak következtében semmi emberi censor ki nem törölhet: Magyarországot abajdóez, azaz zagyvált, kevert nemzet lakja. Az angoloknak, görögöknek és magyaroknak német királyaik vagynak, azaz német házból s nemzetből származnak. A magyarok törvénye latin nyelven van írva. Hol a tulajdon csak kevesek kezében van, ott nincs boldogság. Magyarországból elég iskola van, de józan nevelés nincs: mert mindaddig, míg anyanyelvünkön vagy inkább magyar nyelven nem tanulunk, sohasem lesz józan nevelés.

³⁰ Hinterlassene Werke Friedrichs II. Königs von Preußen. Frankfurt und Leipzig, 1788. VI. k. 68—69. o.

Óh igazságnak istene ezt nem lehetne-e mondani és írni? A hol jogosság — justitia — nincs, moralitás sincs, sem religio. Minél nagyobb a nemesek szabadsága, annál nagyobb a jobbágyok rabsága; és ezen kételkedhetik-e valaki, kinek esze van? A temetőben nincs a nemes és nemtelen, a császár és koldus koponya közt különbség; egyébiránt meg lehet, hogy a gyógyászok tudnak különbséget tenni! — A szó igaz értelmében, még igen kevés nagy ember volt; de még igazibb értelmében ti. testileg elég volt és van most is. A jog mindennek alapja, ezen nyugszik s nyughatik csak a nemzetek boldogsága, ha valaki, de okos embert értek, ellenkezőt állít, vagy ezt tagadja, letérlőlöm.

Nevezetes, de nem új tünemény az emberi társaságban az, hogy minél fölebb áll abban valaki, annál inkább fél a sajtószabadságtól; minél hatalmasabb, annál jobban aggódik, s retteg tőle. Míg Napoleon csak konsul volt, eszébe sem jutott a sajtószabadság korlátozása. Midőn egy gonosz hízelkedő, milyeneknek szűkében soha sincs az udvar, azt tanácsolná neki, hogy állítsa helyre ismét a censurát, ezt felelte a hízelkedőnek, „amely sebeket a sajtó okoz, azokat meg is gyógyítja. Megfosszam-e magam, némely elkerülhetetlen alkalmatlanságok miatt, ama felvilágosításoktól, melyeket a journalok és brochure-ok adnak? Én az igazságot akarom hallani.” De miután császárrá lőn, s hatalma nőttön nőt, uralkodása mindig jobban és jobban terjed, a sajtószabadságnak mind inkább ellenségévé leve, míg végre sem Franciaországon belül sem kívül mennyire hódító karja ért, egy szabad szót nem lehetett nyomtatni. Lélekismerete tudni-illik azt súgta neki, hogy ily megengedett szó, nagyobb gyűlöletára, mint becsületére válik. Már elfeledte consulságában adott feleletét. Most nem hallgathatta már az igazság szavát, csak alacsony hízelkedő dicséretnek tetszének. Staël asszonyiságnak Németországról írt munkáját nem engedé kinyomtatni, ámbár a censorok már megtevék a magokét, csak azért, mert benne dicséretéről semmi sem mondatik.³¹ A franciák imádással határos tisztelettel illették e, tőlük úgynevezett nagy emberöket, de reményilem eljő az idő, bár meg nem érem is, midőn az igazság szavára, elfogult hízelkedői, némán szégyenkednek, hogy e bitortól és rablót, csak azért, mert a tüzes francia népet használni tudá, oly nagyok magasztalák.

A továbbiak során idézi Táncsics Mme de Staël Németországról írott könyvének befejező sorait, melyeket a szerző szerint Napoleon cenzorai a legveszedelmesebbeknek tekintettek. Majd Staëlnak a könyv elé írt bevezetőjéből vett idézetekkel — melyekben elmondja munkája kiadásának megtiltását és Napoleon által Franciaországból történt kiutasítását — ismereti Táncsics Napoleon cenzorainak és rendőrségének a „De l'Allemagne” kéziratával és szerzőjével szemben tanúsított magatartását. Ezután Táncsics levonja a következtetést Napoleonról, mondván, hogy aki a „nemeslelkű és nagy felvilágosodású asszont” hazájától örökre száműzte, csak azért, „mivel a császárt országok és koronák osztogatásában nem dicsérték”, nagy embernek nem nevezhető. Napoleonra vonatkozó megállapításának igazolására idéz Trelawny „Adventures of a young son” c.³² munkájából, aki Napoleont szintén depostának tekintette. Végül az igazi nagy ember kritériumainak a meghatározására Seumet³³ idézi, aki a nagy embereket két részre osztja és így jellemzi: a közönséges nagy ember örömét leli abban, ha erejével mindent elnyomhat és egy világot láthat térdei előtt, ellenben az igazi, tiszta nagy szellem azon fáradozik, hogy akit csak tud, az övéhez hasonló jogokban részesítsen és csak akkor érzi érdemeinek nagyságát, ha érzésében min-

³¹ Mme de Staël (1766—1817) francia író, a romantika képviselője, XVI. Lajos híres miniszterének, Neckernek a leánya. Férje, Staël báró svéd diplomata volt. A forradalom alatt Svájcban élt, utána azonban ismét visszatért Párizsba. Kezdetben rajongott Napoleonért, de hamarosan ellene fordult. Leghíresebb könyve az 1813-ban megjelent „De l'Allemagne”, melyet Napoleon betiltatott. Ennek okait és körülményeit ismerteti Táncsics a kéziratban.

³² Trelawny, Edward John (1792—1881) angol író, Shelley és Byron barátja. Byronnal részt vett a görög szabadságharcban. Önéletrajzi elemeket tartalmaz „The adventures of a younger son” c. 1831-ben megjelent regénye.

³³ Johann Gottfried Seume (1763—1810) német költő.

denki mellette áll. E kitérő után ismét a cenzúra kérdését tárgyalja és cik-két így folytatja :

Ha egy kissé mélyebben tekintünk a cenzurái és sajtószabadsági dolgokba, csudálkoznunk kell, hogy jöhet-e ezeknek megelözni akaró mód annyira divatba, holott minden más cselekedeteink csak azután vonnak büntetést magok után, ha már megtétettek s büntetésre méltó vétkeknek megemérettettek. Soha még az embereknek eszközbe nem ötlött, hogy eszközeinket, mint : kést, villát, fejszét, baltát, kapát, kaszát, sarlót, ásót sat. meg kellene tiltaniok, nehogy ezekkel valamely szerencsétlenség történ-jék, pedig sokkal előbb árthat egy fejszével fölfegyverkezett ember felebarátjának, mint valamely inczenbincz pennahós.

Az első esetben megelégszünk, ha bennünket gyermekkorunktól fogva arra emlé-keztetnek, hogy ezt és ezt cselekedni nem kell, nem illik, nem szabad, ha pedig mégis valaki cselekszi, megbüntetik, s gyakran halálra, azaz akasztófára ítéltetik, vagy agyonlövetik, vagy fejevételik, vagy örökös tömlőczebe vettetik, vagy hazájából szám-üzetik, vagy homlokára bélyeg süttetik, sat. Hát egyedül az írók volnának e oly osto-bák, kik irómanyaikkal e büntetések daczára is sértegetnék embertársaikat, sat? Nem hiszem. Sőt azt tartom, hogy az írók, életök szinte kedves lévén, ily büntetésekre soha-sem tennék magokat érdemesekké, feltéven még azt, hogy ők másoknál, kivált tanu-latlanoknál okosabbak, ami ugyan nem mindenkor igaz. Számtalap példákkal bizo-nyíthatnám, hogy sokkal célirányosabb, s emberi méltóságunkhoz illendőbb mindenkit szabad akarat szerint cselekedni hagyni, jót, rosszat ; a következtést lássa ő. Ha valaki magáról elfeledkezve, a nemzetől hozott törvényeknek nem engedelmeskedik, a bünt-ető törvényszék majd tudja köteleességét.

A sajtószabadság támogatására talán legfőbb argumentum ez lehetne. A mindent tudó legbölesebb isten előre látta, hogy a szabad akaratból és beszédszabadságból visszaélések származnak, és mégis szabad akaratot s beszédszabadságot adott az ember-nek, azt kell, jóságát meggondolva, következtetnünk, hogy azon jó és haszon, mely e szabadságokból ránk háramlik, nagyobb az ugyan ezekből a visszaélésekből származ-ható rossznál ; úgy ha a sajtószabadsághól — mely a szabad akaratunknak resultatuma — származó jó és rossz egy mérlegbe tételik, a jó bizonyosan nehezebb lesz és nehezebb-nek is kell lennie, az ugyan abból származó rossznál. Szerencsétlen hon, melyben a sajtó-szabadságot még kívánni sem lehet! — Mindenható Isten világosítsd föl hazámfiait, hogy e mennyei adománnyal minél előbb bírjanak.

Befejezésül Gentz Fridrichnek a cenzurát érdeklő szavainál jelesebbet és fonto-sabbat most nem igen mondhatok, bár mindenki jól meggondolná ezeknek igazságát!³⁴

„Semmi sem gyűlöli úgy a bilincseket, mint az emberi gondolat. Az elnyomás, ami ezt illeti, nemcsak azért káros, mert a jót akadályozza, hanem azért is, mert a gonosz-ságot közvetlenül előmozdítja. A vallási kényszerről itt többé nem eshet szó. Ez az idejétmúlt bajokhoz tartozik, amiről olyan időben, amikor sokkal inkább a vallásos eszmék teljes elerőtlenedésétől, mint ugyanazok fanatikus visszaélésétől kell tartania, már csak a sekélyes fecsegők szónokolnak.

A sajtószabadsággal egészen másként áll a helyzet. Egy téves, de a korviszonyok-tól legalább mentett szemlélettől vezetve, itt még bölesebb emberek is olyan rendszert javallhatnának, amely a maga igazi álláspontjából tekintve, a kormányzat érdekeire ártalmasabb, mint valaha, a legrosszabb kiterjedésében is a polgár jogai számára lehetne.

Ami, egyéb okokra való minden tekintet nélkül, minden törvényt, amely sajtó-kényszert parancsol, kizárólag és perditőten elítél, az a lényeges körülmény, hogy az természeténél fogva nem tartható fenn. Ha minden ilyen törvény felett nem valóságos inquisitio törvényszék örökdiik, úgy napjainkban lehetetlen neki tekintélyt szerezni. Olyan könnyű a közönség közt eszméket terjeszteni, hogy minden rendszabály, amely ezt korlátozni akarja, clove gúny tárgyává lesz. De ha ilyen törvények nem is érvé-nyesülnek, mégis el tudnak keseríteni, és éppen az a veszélyes, hogy elkeserítenek, anélkül, hogy megijesztenének. Pont azokat ingerlik ellenállásra, akik ellen irányulnak, mely nem mindig marad csupán szerencsés, hanem még végül dicsővé válik. A legsilá-nyabb produktumok, melyeknek a belső tartalma két órányi életet sem biztosítana, betolakodnak a forgalomba, mivel megteremtésükkel látszólag a bátorságnak egy for-

³⁴ Friedrich Gentz: Rede an Friedrich Wilhelm dem III. König von Preußen bei dessen Thronbesteigung am 16. November 1797. Leipzig. 1833. 20—23. o. (az idézet a kéziratban német nyelven — V. A.).

mája kapcsolódik össze. A legszegényesebb firkászokat kezdik világos fejeknek tartani, és a legmegvásárolhatóbbak egyszer szintén az igazság mártírjaivá emelkednek fel.

Ezer meg ezer rosszindulatú rovar, melyeket az igazságnak és a lángésznek egy napsugara elűzött volna, lerakódik most a nép őrizetlen érzelmeire és elhelyezik mérgeiket az utolsó cseppig, mintha egy tiltott drágaság lenne. Az egyetlen ellenmérreg — a legjobb írók munkái — elveszíti az erejét, mivel a tanulatlan nagyon is könnyen cseszeréli azt, aki korlátokról beszél, azzal, aki az igazságtalant helyesli.

Tehát nem azért, mert az állam vagy az emberiség érdekei úgy kívánnák, hogy ebben a könyvektől elárasztott korban ezer érzéssel több vagy kevesebb kerüljön napfényre, hanem azért, mert felséged túl nagy ahhoz, hogy kis ellenfelekkel terméketlen és éppen ezért káros harcot vívjon: ezért legyen a sajtószabadság felséged kormányzásának megváltoztathatatlan alapelve. Törvényellenes cselekedetekért, írásokért, amelyek ilyen cselekedetek vonását viselik, kell, hogy mindenki felelős legyen; de a pusztá vélemény ne találjon más ellenfelet, mint az ellenérv, és ha az téves, az igazságot. Sohasem tud ez a rendszer egy jól szervezett államnak veszélyt okozni, sohasem tud olyanak ártani. Ahol ez káros lett, ott a rombolás már előrehaladt és a falánk raj csak kinőtt a rothadásból.

*

Bár Táncsics a sajtószabadságot illetően igen mérsékelt következtetéseket hangoztatott, mégis számos megállapítása sejteti, hogy itt sokkal radikálisabb nézeteket valló író fejtette ki gondolatait. Nem egy esetben azok az érvei is, melyeket a cenzúra mellett felsorakoztatott, olyanok, hogy inkább a rendszer bírálatának, mint védelmének tekinthetők. Felismerte ezt a kézirat cenzora, Nagy Antal, ki tizennégy oldalas jelentést nyújtott be a Helytartótanácsnak Táncsics munkájáról. Nagy Antal terjedelmes munkája iskola-példája annak, hogy akinek írásában a cenzorok egyszer a fennálló rendszer valamilyen formájú bírálatával találkoztak, attól kezdve annak legártatlanabb szavai mögött is „romboló eszméket” és „egyenlőségi nézeteket” kerestek.

„A kézirat — kezdődik a cenzori jelentés — az olvasó lelkét mindjárt az első tekintetre két, a mértékkel szembenálló szenzációval elijeszti. Az egyik maga a cím »Buda-Pesti levelek« a »Buda-Pesti« kifejezéssel és e kétes szóval »levelek«. Mindez már önmagában is kételkedést kelt, s ezt követi a két mottó: »A valóságos becsület ember fő kötelességének tartja a jogot és igazságot védeni s terjeszteni« és az »Ein Schriftsteller von Verstand . . .«, melyek együttesen felkiáltani parancsolnak.”

E hangzatos bevezető után a kézirat érdembeli bírálatát a következő szavakkal kezdte meg a cenzor: „Interim tamen si ductum manuscriptum penitius inspiciatur, forte dicere licebit cum Aesopo *Parturiunt montes.*” Majd hosszasan fejtegette, hogy a „Buda-Pesti” kifejezés ellentében áll az általános gyakorlattal, mert nem jelöl úgy egy helyet, mint például Szatmár-Németi, Buda-Órs vagy Buda-Keszi. Valójában — állapította meg — Buda és Pest különválasztott városok, külön magisztrátussal. Abból tehát, hogy a két várost híd köti össze, semmit sem lehet következtetni, mint ahogy Újvidékről és Pétervádról sem mondanók Újvidék-Pétervárad, vagy megfordítva. E magvas érvelés után ismertette Táncsicsnak a „Buda-Pest” kifejezés védelmére felhozott érveit, hogy kijelenthesse szinte megfellebbezhetetlennek hangzó véleményét: abból, hogy más írásokban e kifejezés már előfordult, — a revizorok talán egyéb pozitívumok miatt engedték meg — még nem következik, hogy már mindig és mindenütt használni kell.”

Majd a „levelek” szón akadt meg a cenzor szeme és még nagyobb fontoskodással taglalta, hogy nem világos, mit akar e szó kifejezni. Leveleket

— kérdezte —, könyvlapokat, vagy valami könyvet „mint a szent levelek”, újságot, vagy időszaki lapot mint a Gemeinnützige Blätter? Végül leszögezte, hogy sem az előbbieket, sem a kézirat oldalainak jelölésére nem alkalmas e szó, tehát nem is világos, hogy mit akar kifejezni.

A kézirat mottóira vonatkozó részletes megjegyzések már sokkal elítélőbbek és a válogatott kifejezéseket sem nélkülözik. „A valóságos becsületes ember . . . » mottó úgy talál a kéziratra, mint az ökölcsapás a szemre — írja a cenzor —, hisz a szerző munkája olyasmiről, amiben kételkedni lehet, hogy a jog és igazság védelmével egyenlő. Hol a cenzorokat, hol a görögkeleti vallásúakat támadja meg háládatlanul, tehát a jognak és az igazságnak éppen az ellenkezőjét teszi.” A másik mottó pedig a cenzor szerint már egyenesen vakmerőséget és önhittséget árul el.

Ugyancsak vakmerőnek bélyegezte a cenzor Táncsicsnak azt a megállapítását, mely szerint nem lehet tagadni, hogy a cenzúra terén történtek visszaélések. Különösen merésznek tartotta a kéziratnak azt a részét, ahol Táncsics arról írt, hogy „mi ártalmas és veszélyes az államra a moralításra és a religióra nézve, emberi teremtmény, ha csak nem oly halhatatlan mint maga az isten”, eldönteni nem tudja. Még arra a részre is tett egy megrovó megjegyzést, ahol Táncsics elmondotta, hogy a sajtószabadságot a maga részére ugyan kívánatosnak tartja, de különböző nyelvjárású nemzetünkre nem lenne hasznos, és a magyar nemzetet — „háládatlanul” — félvadnak és éretlennek tekintette. Ezután levonta a következtetést: Táncsics maga sem tudja, mit akar. A fejedelem körül levő udvari csúszó-mászókról szóló részért pedig már egyenesen dorgálást javasolt a szerzőnek.

Különös részletességgel elemezte a II. Frigyesről vett idézetet, megállapítva először is azt, hogy a porosz király szavait csak fonák magyarázattal lehet a cenzúra ellen alkalmazni. Elismerte ugyan a cenzor, hogy az uralkodónak semmiféle joga nincs az alattvalók véleménye és gondolkodása fölött, míg ártatlanok és privát körben maradnak, de ha a tömegek közé jutnak, akkor a fejedelemnek feltétlenül felügyeleti és rendelkezési joga van fölöttük. Ha az idézetnek valóban az is az értelme, mint amit Táncsics tulajdonít neki, az még nem jelenti azt, hogy abban mint a legfelsőbb nézettel ellenkezővel osztozni is kell. Az idézet kiválasztása csak taktika a szerző részéről önmaga védelmezésére, valójában a francia egyenlőséget akarja követendőnek állítani.

Ezekután kijelentette a cenzor, hogy hosszúra nyúlna Táncsics képzelődéseit egyenként felsorolni és megcáfolni, s nincs is rá szükség, mert amit a kézirat kilencedik oldalától kezdődően kétértelműen előad, abból kiderül, hogy a sajtószabadságon járhatja az eszét. Ettől kezdve nem is polemizált a kézirat inkriminált soraival, hanem csak egy-egy elmarasztaló jelzővel figyelemztette fölöttes hatóságát a „veszedelmes” részekre. Így kifogásolta Táncsicsnak a cenzorokkal szemben támasztott követelményeit és azt, hogy még a krisztusi tanítással is a sajtószabadság mellett érvelt. De a latin nyelvű oktatásra vonatkozó megjegyzések sem kerültek el figyelmét. A kéziratnak a nemesek szabadságára és a jobbagyok szolgátságára vonatkozó sorait pedig röviden épp úgy a nemesség elleni igazságtalan támadásnak minősítette, mint azt, hogy a temetőben nincs különbség nemes és nemtelen, császár és koldus között. Azokat az érveit Táncsicsnak, melyeket a sajtóvétkéket megelőzni akaró cenzúra ellen és a sajtóvétségek utólagos bírói büntetése mellett felhozott, képtelen bizonyításnak minősítette. A Gentz Frigyes beszédéből vett idézetet pedig „illetlen” értelmezés miatt marasztalta el.

Végezetül megállapította, hogy az első levelet, mivel abban semmiféle tanulni való nincs, sőt veszedelmes elveken alapszik, kinyomatni nem lehet. De számolt azzal az eshetőséggel, hogy a felsőbb hatóságok megfelelő átdolgozás után engedélyezik a kézirat kiadását. Hogy a terjedelmes jelentésre fordított fáradság ekkor se vesszen teljesen kárba, még azt javasolta, hogy a kéziratnak alkalmasabb címet kellene adnia. Véleménye szerint legjobb lenne a „*Külömbbféle Elmefutások*” cím (sic!), vagy ha a szerző mindenáron ragaszkodna a „Buda és Pest” szavakhoz, akkor „*Budai és Pesti Külömbbféle Elme-futások*”-at választhatnák. Miután a következő négy levélről is előadta mondani-valóját, jelentése végén mintegy összegezve véleményét kijelentette: mivel a kézirat nyilvánosságra jutása az országra nézve ártalmas lenne, a kebelbeli könyvvizsgáló és cenzori hivatalnak az a véleménye, hogy a nyomdától teljesen el kell tiltani.³⁵

1834. december 8-án kelt a cenzori jelentés. A Helytartótanácsnál szokatlan és feltűnő gyorsasággal — ahogy csak fontos politikai jelentőségű ügyeket szoktak intézni — már a december 29-én tartott tanácsülésen tárgyalták Táncsics kéziratának ügyét. Mivel a „Buda-Pesti-levelek”-ről tartalmánál fogva véglegesen csak a bécsi cenzúra dönthetett, elhatározták, hogy a kéziratot legfelsőbb helyre küldik. A tanácsülésben különben teljesen egyetértettek a cenzor véleményével, s ennek megfelelően a kancelláriához intézett felterjesztésben teljesen átvették Nagy Antal jelentésének befejező sorait. A határozatról azonban Desseffy Aurél helytartótanácsi fogalmazó értesítette Táncsics Mihályt és azt tanácsolta, hogy minél gyorsabban kérje vissza kéziratát.³⁶ Táncsics 1835. január 9-én kelt kérvényében, a Desseffyvel történt megállapodásnak megfelelően azzal az indoklással kérte a „Buda-Pesti-levelek” visszaadását, hogy kiadásáról lemond és „azt a királyi helytartó tanácsnál is feljebb helyen eszközölni” nem kívánja. A folyamodást azonban csak a január 20-i ülésben tárgyalta a Helytartótanács, a kéziratot viszont a cenzori jelentéssel és a kancelláriához intézett felterjesztéssel már öt nappal előbb expedáltak. Táncsics kérvényére tehát röviden csak azt válaszolták, hogy munkáját már legfelsőbb helyre küldték.

A bécsi hatóságok már nem siettek a Helytartótanács felterjesztésének elintézésével és a kancellária csak 1836 nyarán terjesztette az uralkodó elé a „Magyar és német beszélgetések”-re és a „Buda-Pesti levelek”-re vonatkozó véleményét. Július 21-én írta alá az uralkodó a kancellária előterjesztését.³⁷ Ennek értelmében készítették el augusztus 4-én a Helytartótanácsához intézett leiratot, mely Táncsics mindkét munkájára vonatkozóan tartalmazta az utasításokat. A legfelsőbb határozatot közlő leirat helytelenítette a „Magyar és német beszélgetések” cenzorának, Schmid György pesti egyetemi tanárnak a revizori állásból történt elbocsátását, de a könyv átdolgozott kiadását nem engedélyezte. A „Buda-Pesti levelek”-et illetően pedig szigorúan megparancsolta, hogy azt, mint romboló elveknek és gonosz szándékoknak szüleményét a kinyomtatástól el kell tiltani, s mint ilyen írással, a bevett szokás szerint kell eljárni. Más szóval azt jelentette ez, hogy a kéziratot a könyvvizsgáló hivatalnál kellett szigorúan őrizni.

³⁵ O. L. Helytartótanácsi Levéltár. Departamentum revisionis librorum, 1843. 7. kűtfő 12. tétel. Ugyanitt található a kézirat végleges betiltására és további történetére vonatkozó iratok is.

³⁶ Táncsics M.: Életpálya... 94. o.

³⁷ O. L. M. Kanc. lt. Acta generalia, 1836. 10.549.

Ezeket a rendelkezéseket követték a Táncsics elleni intézkedések. Mivel Táncsics a „Buda-Pesti levelek” megírása körüli időben báró Rudnyánszky Zsigmond fia mellett nevelősködött, a leirat utasította a Helytartótanácsot, hogy a bárót értesítse, milyen romlott ember kezébe került fiának a nevelése. A kancelláriának ez a „körültekintő” intézkedése már nyitott kapura talált, mert Rudnyánszkyknak már jóval előbb „felsőbb helyről a váci piarista igazgató Nagy Lipót által értésére adatott, hogy ha fia jövőjét el nem akarja rontani”, Táncsics Mihályt „mint veszedelmes elvű nevelőt” ne tartsa tovább házánál.³⁸ Mivel Táncsics 1835 augusztusában — mint ezt az „Életpályám”-ban megírta — már Kolozsvárra utazott, a Rudnyánszkyaktól történt elbocsátásának még 1835 első felében, tehát a kancelláriai leirat kiadásánál több mint egy évvel előbb kellett megtörténnie. Végül az illetékes törvényhatóságnak szigorú kötelességévé tette a legfelsőbb határozat, hogy Táncsics további tevékenységét vigyázó szemmel kísérje, s ha veszedelmes nézeteit terjeszteni szándékoznék, azonnal tegyen jelentést a Helytartótanácsnak.

Ha nyomon követjük a „Buda-Pesti levelek” megírását követő évtizedben Táncsics írói tevékenységét, a reform-korszak legfontosabb politikai kérdéseivel foglalkozó munkát csupán egyet találunk a több mint húsz kötetnyi, ebben az időben megjelent írása között. Hogy ez így történt, annak magyarázatát nem Táncsics politikai iskolázatlanságában, vagy éppen közömbösségében kell keresni, hanem abban, hogy az 1833-34. évi merész szárnypróbálgatások után nem volt lehetősége nézeteinek kifejtésére. Az egyetlen politikai tárgyú, az 1842-ben írt „Földművelési ipar ébresztésének egyetlen módja” c. munkája sem juthatott el az olvasókhöz, mert a Helytartótanács a könyvkötőnél koboztatta el a már kinyomatott íveket, annak ellenére, hogy a cenzor engedélyezte kiadását.³⁹ A „Buda-Pesti levelek” visszaszerzésével is hiába kísérletezett. 1843-ban ismét folyamodott munkájáért, bízva abban, hogy az 1840-ben kiadott enyhébb cenzori utasítások után talán visszaadnák. De hiába volt minden, hiába érdeklődött a bécsi hatóságoknál is, kéziratát nem kapta vissza.

Tíz esztendővel a „Buda-Pesti levelek” megírása után jelent meg Lipszében Táncsics híres röpirata: „Sajtószabadságról nézetei egy rabnak”. Közvetlen politikai tapasztalatokban gazdag évtized előzte meg ezt a könyvet. Vörös posztó lett a hatóságok szemében, kinek minden munkáját gyanús szemmel nézték. Még szépirodalmi kísérletezéseit is keresztül-kasul járták a cenzorok vörös ceruzái. Politikai kérdésekben pedig egyáltalán nem hallathatta a szavát, hisz legártatlanabb sorai mögött is forradalmi nézeteket kerestek. Meg kellett tehát győződnie arról, hogy a „magyarországi cenzúra mellett nem lehet írni becsületesen, mert nem lehet írni igazat”.⁴⁰ De e tíz esztendő eseményei eloszlatták a bécsi udvar jóindulatába, reformtámogatásába vetett illúzióit is. Be kellett látnia, hogy hiábavaló minden taktikai óvatosság. Ezek után írta meg 1843-ban másik munkáját a szabad sajtóról és cenzuráról, melyben már a teljes sajtószabadság mellett szállt síkra.

³⁸ Táncsics M.: Életpályam... 95. o.

³⁹ Uo. 135—136 o.

⁴⁰ Kossuth Lajos: Ellenzék és Pecsovics. Közli Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. II. k. Bpest, 1930. 836. o.

НЕИЗДАННАЯ СТАТЬЯ МИХАЛЯ ТАНЧИЧ О СВОБОДЕ ПЕЧАТИ И О ЦЕНЗУРЕ

Антал Вереш

Осенью 1834 г. Михаль Танчич передал цензору в Пеште рукопись с заглавием «Письма из Буда-Пешта», содержащую пять статей, чтобы получить разрешение к изданию. С точки зрения политических взглядов Танчича самой значительной является первая статья рукописи о цензуре. В ней вырисовываются самым ясным образом контуры его позиции в начале 1830-х годов. Это должен был быть первым его трудом, в котором он хотел поднять свой голос относительно самых важных социальных и политических вопросов времени. Тот факт, что он избрал именно вопрос о цензуре темой первой статьи, в достаточной мере объясняется давлением цензурной системы венского двора на нацию, тяжесть которого испытал и сам Танчич. В начале 1834 г. был конфискован его учебник «Венгерские и немецкие разговоры», вышедший год тому назад, потому что он содержал грамматические примеры, распростирающие демократические принципы.

В начале 1830-х годов оживилась и дискуссия относительно вопроса свободы печати и цензуры. В 1831 г. в Лейпциге вышла прогрессивная книга Йозефа Дежефи под заглавием «Über die Pressefreiheit und Büchercensur im Allgemeinen und mit besonderer Beziehung auf Ungarn» (О свободе печати и книжной цензуре в общем и с особенным взглядом на Венгрию), которая вызвала резкое нападение со стороны реакции. Танчич своей статьей присоединился и к этой дискуссии. Хотя в это время он уже хорошо знал литературу французского просвещения и в глубине сердца желал полную свободу печати, его требования оказались все же очень умеренными. Он подытоживал свою позицию следующим образом: «Значит, нашим единственным и справедливым желанием пока что может быть только то, чтобы цензор был просвещенным, благородным, правдивым человеком и столь достойным членом нации, сколь и верным подданным государя.» Своей статьей Танчич хотел скорее только облегчить путь, ведущий к свободе печати.

От требования полной свободы печати его сдерживал еще целый ряд обстоятельств. Он должен был считаться с тем, что статья, требующая сокращения цензуры не разрешалась бы, а также, что либеральное дворянство, вступившее среди многочисленных колебаний на путь борьбы за буржуазное преобразование не согласилось бы с созданием полной свободы печати, и наконец ввиду многонационального состава страны он не считал еще своевременным подчеркивать это мнение. Его статья свидетельствует о том, что в это время Танчич находился еще под влиянием взглядов Сечени и надеялся, что возможно идти вперед по пути буржуазного преобразования при поддержке венского двора.

Но его труд не был разрешен и вопреки умеренным требованиям. Королевское распоряжение 21-го июля 1836 г. даже запретило вернуть рукопись и предписало соответствующему ведомству постоянно бдительно следить за деятельностью Танчича.

В ряде более 20-ти книг Танчича, вышедших в десятилетие после написания «Писем из Буда-Пешта» находится только одна, которая занимается политическими вопросами времени, но и эта книга была конфискована у переплетчика. Причину того, что в политических вопросах он не поднял своего голоса, следует искать в том, что после смелых попыток 1833—34 гг. он не имел возможности изложить свои взгляды. После таких предположительно написал он в 1843 г. свою знаменитую книгу: «Взгляды пленника о свободе печати.» Издать эту книгу в Венгрии он даже и не попытался.

UN ARTICLE INÉDIT DE MICHEL TÁNCICS CONCERNANT LA LIBERTÉ DE LA PRESSE ET LA CENSURE

Antoine Vörös

En automne de l'année 1834 Michel Táncics, pour obtenir la permission de publication, soumit au censeur de Pest un manuscrit portant le titre: «Lettres de Buda et de Pest» et comprenant cinq études. En ce qui concerne les points de vue politiques de Táncics c'est la première étude portant sur la censure qui fut la plus intéressante. De cette étude se profilent le plus nettement les contours de sa position d'esprit au commencement des années 1830. C'est cette étude qui aurait été son premier écrit destiné à y s'exprimer sur les plus importantes questions sociales et politiques de l'époque.

La raison pour laquelle Táncics a choisi justement la question de la censure comme sujet de sa première étude est assez motivée par la pression du mécanisme de la censure sur la nation, pression dont, d'ailleurs, il a eu occasion de faire l'expérience.

Au commencement de l'année 1834 on a confisqué son manuel intitulé «Conversations hongroises et allemandes» paru il y a un an, à cause d'y avoir cité des exemples de grammaire qui propageaient des idées démocratiques.

Au commencement des années de 1830 les débats concernant la liberté de la presse et la censure connurent une vive animation. C'est en 1831 que parut à Leipzig l'ouvrage progressiste de Joseph Dessewffy portant le titre «Über die Pressfreiheit und Büchercensur im Allgemeinen und mit besonderer Beziehung auf Ungarn» qui provoqua une attaque bruyante de la réaction. L'article de Tánscics se rapportait aussi à ces débats. Bien qu'il connût déjà à fond la littérature des «lumières françaises», et dans son for intérieur il désirât la réalisation complète de la liberté de la presse, ses revendications furent tout de même assez modérées. Voici sa prise de position : «Notre unique et juste desir ne peut être pour le moment que d'avoir un censeur éclairé, noble et juste, fils aussi digne de la nation que sujet fidèle de sa majesté.» Par son article il prétendit plutôt aplanir le chemin qui menait vers la liberté de la presse.

Maintes circonstances l'ont retenu encore d'exiger la liberté complète de la presse. Il lui fallait tenir compte de ce qu'une étude exigeant l'abolition de la censure n'aurait pas obtenu la permission de publication, ni la partie de la noblesse, qui pleine d'incertitude et d'hésitation commençait à lutter pour la transformation bourgeoise, n'aurait approuvé la réalisation de la liberté complète de la presse ; finalement, la Hongrie étant un pays multinational il ne considèrerait pas encore actuel de proclamer cette opinion. Son article témoigne qu'à cette époque Tánscics était encore d'accord avec les opinions de Széchenyi, aussi était-il convaincu qu'avec l'appui de la cour de Vienne on pourrait avancer sur la voie menant vers une transformation bourgeoise.

Mais malgré ses exigences modérées il n'a pas reçu l'autorisation de publier son écrit. De plus l'ordonnance du souverain datée du 21 juillet 1836 interdit même de lui retourner le manuscrit et instruisit la municipalité compétente de suivre l'activité de Tánscics avec une vive attention.

Parmi les plus de 20 volumes écrits par Tánscics dans les dizaines d'années qui succédèrent à l'achèvement de l'ouvrage «Lettres de Buda et de Pest» il n'y a qu'un qui s'occupât de questions politiques de l'époque, ouvrage qui fut confisqué chez l'écrivain. La circonstance qu'il ne fit pas entendre sa voix dans les questions politiques, s'explique par le fait qu'après ses premiers essais courageux des années 1833-34 il n'avait plus la possibilité d'exposer ses points de vue. C'est après de tels antécédents qu'il acheva en 1843 son célèbre ouvrage «Les avis d'un prisonnier sur la liberté de la presse» qu'il ne tenta plus de publier en Hongrie.